

Citation:

Pałka, P., & Kwaśnicka-Janowicz, A. (2019). Semantyka staropolskich terminów bartniczych – na przykładzie *(po)łązić pszczoły/miód* – w ujęciu kognitywnym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54. <https://doi.org/10.11649/sfps.1737>

Patrycja Pałka
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Agata Kwaśnicka-Janowicz
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Semantyka staropolskich terminów bartniczych – na przykładzie *(po)łązić pszczoły/miód* – w ujęciu kognitywnym

Wprowadzenie

W analizie materiału historycznojęzykowego interesujące wyniki może przynieść wykorzystanie metod językoznawstwa kognitywnego, w tym semantyki ramowej, które pozwalają na opis źródeł przekształceń semantycznych odzwierciedlonych w konstrukcjach składniowych. Przedstawione w ten sposób mechanizmy językowe odkrywają swój regularny charakter związany z uniwersalnymi procesami poznawczymi człowieka.

W niniejszym artykule zajmiemy się czasownikami *łązić*, *połązić* – ich łączliwością leksykalno-semantyczną oraz składniową notowaną w staropolskiej i słowiańskiej terminologii bartniczej. Opisowi zostaną poddane połączenia wyrazowe

typu: psl. **laziti bōčely/medō/brtb*, reprezentowane w materiale staropolskim przez jednostki *połazić pszczoły/miód* [*lipiec*] o znaczeniu ‘podebrać pszczoły, tj. wybrać miód z barci’. Celem pracy jest próba wyjaśnienia zjawiska procesu terminologizacji czasownika (*po*)*łazić* w użyciu bartniczym – przedstawienie jej etapów oraz hipotez dotyczących semantyki badanego terminu staropolskiego, w tym realizowanych możliwych schematów zdarzeń, oraz jego bezprzyimkowej składni.

Łazić, połazić we współczesnej polszczyźnie

Leksemy *łazić* oraz *połazić* obecne są także we współczesnej polszczyźnie. Przywołanie ich dzisiejszych użyć jest istotne dla przedstawienia pełnego obrazu opisywanych zjawisk, zrozumienia zarówno ich ciągłości, jak i istotnych różnic w kontekście analizowanego w dalszej części artykułu materiału historycznego. We współczesnym języku polskim leksem *łazić*, jak podają słowniki ogólny-definicyjne (SJPDor, SJPDun, USJP, ISJP, WSJP), używany jest w następujących znaczeniach:

1. pot., ekspresywnie ‘chodzić (przemieszczać się za pomocą nóg), posuwać się wolno, ciężko, niezgrabnie, z wysiłkiem; wlec się, włóczyć się; często bez wyraźnego celu, z miejsca na miejsce’ (USJP, 2003, t. 2, s. 704), np. ***Łaziłem po Krynicy i przyglądałem się grającym w piłkę chłopakom*** (WSJP PAN, 2017);
2. ‘chodzić po czymś, wspinając się, wdrapując; wspinać się, np. *Jaszczurka, chociaż nadzwyczaj zwinna na ziemi, po drzewach nie umie wcale łazić*’ (SJPDor, 1958–1969, t. 4, s. 285);
3. ‘zabiegać o coś, starać się uzyskać coś pożądanego; szukać jakiejś osoby lub rzeczy’, np. *Cały dzień łaziłam za jakimś garniturem dla Adama, ale nigdzie nie mają takich rozmiarów* (ISJP, 2000, t. 1, s. 793);
4. ‘starać się o czyjeś względy, zabiegać o co’, np. *Ach, łaziła za nim jak nieprzytomna po ulicy* (SJPDor, 1958–1969, t. 4, s. 285).

Natomiast czasownik *połazić* notowany jest w słownikach współczesnego języka polskiego tylko w jednym znaczeniu:

pot. ‘łazić przez jakiś czas, spędzić pewien czas łażąc, odwiedzając jakieś miejsca; pochodzić, powłóczyć się, np. *Nie śpiesz się tak, połaźmy jeszcze trochę*’ (ISJP, 2000, t. 2, s. 165).

Materiał językowy z NKJP (<http://nkjp.pl/>; NKJP, 2012) oraz ze słownika walencyjnego Walenty (zob. <http://walenty.ipipan.waw.pl/>; Walenty, b.d.) dotyczący łączliwości leksykalnej i składniowej badanych czasowników pokazuje możliwość uzupełnienia opracowań leksykograficznych dodatkowymi znacze-

niami. Powody dla ich wyróżnienia mają naturę semantyczną i w konsekwencji składniową, ponieważ realizowane w podanych poniżej użyciach leksemów *łazić* i *połazić* schematy zdarzeń¹ (co szczegółowo opiszemy nieco dalej) różnią się od pozostałych doborem ról semantycznych, co skutkuje zmianą w planie syntaktycznym. Dodatkowo wyróżniamy zatem:

- 1a. *łazić* pot. ‘udawać się gdzieś w jakimś celu’, np. *Nie łaż do MOPS-ów po zasiłki...* (NKJP, 2012: Internet),
- 1a. *połazić* pot. ‘udać się gdzieś w jakimś celu wielokrotnie’, np. *Gołąbki pohodować, na mecze Górnika **połazić**, na ryby* (NKJP, 2012: Dziennik Polski, 2000);
2. *połazić* pot. ‘włożyć wysiłek w coś, spędzając czas nad czymś i chodząc w różne miejsca, starając się pozyskać coś ważnego dla siebie; poszukać czegoś’, np. *Brawo sobie biję, że zmusiłam się, żeby to cv poddrukować i **połazić** za pracą* (Internet).

Jak wynika z zestawionych opisów leksykograficznych czasowniki *łazić*, *połazić*, tworząc zdania, konceptualizują rzeczywistość językową głównie przy użyciu dwóch powiązanych ze sobą schematów zdarzeń: schematu przemieszczanie (z ang. *motion schema*²) – odpowiadającego ogólnej ramie interpretacyjnej³ *Motion*; oraz schematu samoprzemieszczanie (z ang. *self-motion schema*⁴) – odpowiadającego szczegółowej ramie *Self_motion*

¹ **Schemat zdarzenia** (z ang. *event schema*) to pojęciowy schemat obejmujący jakiś typ sytuacji, jak działanie, stan, proces, zmiana stanu czy ruch, opisywanej przez dany czasownik, wraz z przypisanymi jej stałymi (charakterystycznymi tylko dla tej sytuacji) uczestnikami o określonych rolach semantycznych, bez których ta sytuacja nie mogłaby zaistnieć (zob. Dirven & Verspoor, 2004, ss. 77–86; rodzaje możliwych schematów zdarzeń zob. m.in. Radden & Dirven, 2007, ss. 298, 269–298).

² „The **motion schema** describes a theme’s change along a trajectory from a place at one time to another place at a later time. A motion event is therefore directional and tends to invoke the source-path-goal image schema, i.e. a schema that involves things or people moving from a source along a path to a goal” (Radden & Dirven, 2007, s. 278). Zob. też <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Motion>; FrameNet, b.d.

³ **Rama interpretacyjna** w ujęciu Charlesa Fillmore’a to system pojęć, które połączone są ze sobą tak, że aby móc zrozumieć jedno z nich, należy odnieść się do całej struktury, w której dane pojęcie się pojawia. Użycie w tekście konkretnej jednostki leksykalnej polega na przywołaniu ramy, do której ta jednostka jest przypisana, czyli przywołaniu określonej struktury pojęć – pewnej prototypowej sytuacji i jej stałych elementów (zob. Fillmore, 1982).

⁴ „The **self-motion schema** describes an agent’s instigated own motion. [...] Like object motion, self-motion invokes the source-path-goal schema. However, since people normally go to a place with a certain purpose in mind, our attention tends to be directed towards the **goal** and the **path** leading to the goal. The goal and path of one’s motion can therefore always be expressed in the self-motion schema [...]” (Radden & Dirven, 2007, s. 291). Zob. też: https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Self_motion; FrameNet, b.d.

(zob. tabela poniżej). Oba schematy zdarzeń, choć bazują na sytuacji ruchu, zaliczane są przez badaczy do odmiennych typów. Günter Radden i René Dirven ujmują bowiem przemieszczanie wśród schematów opisujących relacje przestrzenne zachodzące między obiektem podlegającym jakiejś zmianie a jego lokalizacją lub trajektorią (Radden & Dirven, 2007, s. 278). Z kolei samoprzemieszczanie należy do nadrzędnej grupy schematów związanych z przepływem energii (z ang. *force-dynamic schemas*), której źródłem jest inicjator działania (*Agent*⁵). Kodowane są one przez te czasowniki, które denotują celowe czynności wszczynane przez niezależną istotę żywą (zob. Radden & Dirven, 2007, s. 284). Do tego typu schematów przynależy także działanie (X oddziałuje na Y), przejawiające się w przywołanych powyżej użyciach czasownika *łazić* (w znaczeniach 3. i 4.) oraz *połazić* (w znaczeniu 2.) dotyczących szeroko rozumianej sytuacji, w której 'X robi Y czy próbuje robić Y w jakimś celu Z / żeby zdobyć Z'. Zaznaczmy jednak, że w wypadku tych znaczeń, realizowanych w konstrukcjach typu *łazić, połazić za KIM/CZYM*, obiekt (*Theme*⁶), na który oddziałuje istota żywa – inicjator działania (*Agent*) – generując siłę odbieraną przez ten obiekt, staje się jednocześnie celem (*Purpose*⁷), ze względu na który dana czynność w ogóle się odbywa. Ta istotna zmiana zostanie uwzględniona w proponowanym poniżej opisie w formie tabeli obrazującej użycia badanych czasowników w ramach konkretnych schematów zdarzeń wraz z przypisanymi im rolami semantycznymi oraz możliwymi realizacjami składniowymi. Opisując realizację tych schematów na przykładzie czasowników *łazić, połazić*, będziemy powoływać się także na ich interpretację przy użyciu ram semantycznych w kontekście języka polskiego zaproponowaną w projekcie RAMKI dla czasownika *chodzić*

⁵ W całym tekście celowo nie tłumaczy się angielskich terminów takich jak: *Agent, Theme, Source* itp. oznaczających typy poszczególnych ról semantycznych. W semantyce ramowej są one stałymi elementami poszczególnych ram i w polskim FrameNecie również nie przekłada się ich na język polski (zob. Derwojedowa, 2010, s. 154). Podobnie czyni się słownikowi walencyjnym języka polskiego (zob. Walenty IPI PAN: zob. np. hasło *wytrzepać*: <http://walenty.ipipan.waw.pl/>; Walenty, b.d.).

⁶ Obiekt fizyczny – jednostka, która istnieje, jest powoływana do istnienia, podlega jakiejś zmianie lub oddziaływaniu danej sytuacji.

Zaznaczmy, iż przywołując rodzaje poszczególnych ról semantycznych i ich sposób rozumienia, odwołujemy się do następujących źródeł: Radden & Dirven, 2007; FrameNet, b.d., projekt RAMKI, 2009 (Zawisławska, 2010) oraz walencyjny słownik Walenty (Walenty, b.d., zob. Hajnicz & Nitoń, 2017).

⁷ Cel przyświecający danej sytuacji, bez którego nie miałyby ona po co zaistnieć.

(zob. <http://www.ramki.uw.edu.pl>; RAMKI, 2009; zob. też Kieraś, 2010, ss. 112–115), który jest bliski semantycznie leksemowi *łazić*.

Tabela 1. *Łazić, połażyć* we współczesnej polszczyźnie – schematy zdarzeń wraz z rolami semantycznymi i realizacjami składniowymi

Typ schematu zdarzenia	Znaczenie czasownika	Ilustracja materiałowa ¹	Role semantyczne	Wybrane schematy składniowe
<p>»przemieszczanie» (rama Motion) X porusza się [do] Y</p>	<p>łazić 1^{II} 'chodzić, przemieszczać się na nogach' połażyć 1 'łazić przez jakiś czas; pochodzić gdzieś, przemieszczając się na nogach przez jakiś czas'</p>	<p><i>Ksiądz Bańczycki dwa razy w nocy łaził do stajni.</i></p> <p><i>Chcą sobie trochę konkretniej połażyć niż do knajpy i z powrotem.</i></p> <p><i>Będę łaził od okna do ściany.</i> <i>Wybrałby się ktoś na połażenie z namiotem lub od kwatery do kwatery.</i></p> <p><i>Łażą za nim krok w krok.</i> <i>Miałem za panem połażyć, to wszystko!</i></p> <p><i>Łaziłem po Krynicy.</i> <i>Wczoraj sobie pojechałem połażyć w tamtych okolicach.</i></p> <p><i>Olbrzymie dzieci łażą niezgrabnie wzdłuż plaży.</i></p> <p><i>Jeden z nich krzyczał, że łazi za wolno po pasach.</i></p>	<p>Niezbędne wg Rad-dena i Dirvena: Theme^{III}</p> <p>Goal^{IV}</p> <p>Dodatkowe (wybrane) i/lub alternatywne w stosunku do Goal: Source^V</p> <p>Path^{VI}</p> <p>Area (Location)^{VI}</p> <p>Manner^{VIII}</p> <p>Speed^{IX}</p>	<p>NP¹_{Nom} – V – XP²_{abl} – XP³_{adl} – PrepNP⁴_{za,Instr} – XP⁵_{locat}</p> <p>NP¹_{Nom} – V – XP²_{locat}(PrepNP²_{po,Loc})</p>
<p>X porusza w jakimś celu Z [do Y]</p>	<p>łazić 1a^X 'udawać się gdzieś w jakimś celu' połażyć 1a 'udać się gdzieś w jakimś celu wielokrotnie'</p>	<p><i>Baby łażą z tymi siatkami po zakupy.</i></p> <p><i>Gołębki pohodować, na mecze Górnika połażyć, na ryby.</i> <i>Nie łaż do MOPS-ów po zasiłki...</i></p> <p><i>Nie łaż do MOPS-ów po zasiłki...</i> <i>Chyba wolałbym jeszcze rok połażyć do przedszkola.</i></p> <p><i>On ma ochronę, иммунитет, pancerną gablotę i nie łaży solo na zakupy.</i></p>	<p>Niezbędne: Theme</p> <p>Purpose</p> <p>Dodatkowe: Goal</p> <p>Manner</p>	<p>NP¹_{Nom} – V – XP²_{dest} – XP³_{adl}</p>

Typ schematu zdarzenia	Znaczenie czasownika	Ilustracja materiałowa ^I	Role semantyczne	Wybrane schematy składniowe
„samprzemieszczanie” (rama Self-motion) X porusza się [do] Y [po Z] [w jakimś celu W]	łazić 2^{XI} ‘wspinać się’	<p><i>Anna, zamiast bawić się lalkami, laziła po drzewach.</i></p> <p><i>Łaziłem na Babią w latach pięćdziesiątych.</i></p> <p><i>Lubiłam łazić po płotach.</i></p> <p><i>Ja musiałem 12 lat po Bieszczadach łazić, żeby choć ślady zobaczyć.</i></p>	Niezbędne wg Rad-dena i Dirvena: Agent^{XII} Goal Dodatkowe (wybrane) i/lub alternatywne w stosunku do Goal: Path Purpose	NP ¹ _{Nom} – V – XP ² _{adl} – PrepNP ³ _{po,Loc} – XP ⁴ _{dest}
„działanie” X oddziałuje na Y	łazić 3 ‘zabiegać o coś, starać się o pozyskanie czegoś, starać się załatwić coś, szukać czegoś’ łazić 4 ‘zabiegać o kogoś, o czyjeś względy’ połazić 2 ‘włożyć wysiłek w coś, spędzając czas nad czymś i chodząc w różne miejsca i starając się pozyskać coś ważnego dla siebie; poszukać’	<p><i>Michał laził za Ewą, prosząc o rozmowę.</i></p> <p><i>Wziąłem się do tej nowej pracy bardzo usilnie, łącząc za potrzebnym sprzętem i ekwipunkiem po różnych agendach wojskowych.</i></p> <p><i>Michał laził za Ewą, prosząc o rozmowę.</i></p> <p><i>Ja mu odpowiedziałam, że idę połazić po sklepach za prezentem na mikolajki. Brawo sobie biję, że zmusiłam się, żeby to cv poddrukować i połazić za pracą.</i></p> <p><i>Wziąłem się do tej nowej pracy bardzo usilnie, łącząc za potrzebnym sprzętem i ekwipunkiem po różnych agendach wojskowych.</i></p>	Niezbędne wg Rad-dena i Dirvena: Agent Theme (wg Rad-dena i Dirvena), tu: Purpose Dodatkowe (wybrane) Area (Location)	NP ¹ _{Nom} – PrepNP ² _{za,Instr} – XP ³ _{locat}

^I Ilustracja materiałowa została zaczerpnięta z autentycznych tekstów zgromadzonych w NKJP lub ze słowników współczesnego języka polskiego (z przykładów użyć). Niektóre z cytatów zostały jedynie nieco skrócone, ale tak, by nie ingerować w ich składnię.

^{II} Por. opis jednostki *chodzić*³ ‘przemieszczać się na nogach’ w projekcie RAMKI: „THEME chodzi z jakąś SPEED w jakiś MANNER po jakiejś PATH w jakiejś AREA z jakiegoś SOURCE do jakiegoś GOAL” (zob. <http://www.ramki.uw.edu.pl/ramki/Motion/chodzie3.html>; RAMKI, b.d.).

^{III} Fizyczny obiekt, który zmienia lokalizację, przemieszcza się.

^{IV} Cel, do którego się dąży, zmierza – punkt końcowy, w którym kończy ruch przemieszczający się obiekt czy istota żyjąca, poruszająca się o własnych siłach.

^V Punkt początkowy, w którym rozpoczyna ruch przemieszczający się obiekt czy istota żyjąca, poruszająca się o własnych siłach.

^{VI} Ścieżka (trasa, trajektoria), po której odbywa się ruch czegoś lub kogoś.

^{VII} Przestrzeń, miejsce – sceneria, w której ma miejsce dana sytuacja.

^{VIII} Sposób, w jaki odbywa się czynność, ruch.

^{IX} Prędkość, z jaką coś (lub ktoś) przemieszcza się.

^X Por. opis jednostki *chodźić4* ‘udawać się gdzieś w jakimś celu’ w projekcie RAMKI: „THEME chodzi po PURPOSE do GOAL w jakiś MANNER. THEME chodzi na PURPOSE do GOAL w jakiś MANNER” (zob. <http://www.ramki.uw.edu.pl/ramki/Motion/chodziec4.html>; RAMKI, b.d.)

^{XI} Por. opis *chodźić18* ‘wspinać się’ w projekcie RAMKI: „SELF_MOVER chodzi po PATH w jakimś PURPOSE” (zob. http://www.ramki.uw.edu.pl/ramki/Self_motion/chodziec18.html).

^{XII} Jednostka, która w sposób zamierzony, zależny od swej woli inicjuje daną czynność.

Zaznaczmy, że we FrameNecie oraz w polskim projekcie RAMKI w obrębie ramy *Self_Motion* nie wyróżnia się roli *Agent*, ale rolę *Self_mover* (istota żyjąca, poruszająca się o własnych siłach).

Łazić, połaźić w polszczyźnie historycznej i na tle ogólnosłowiańskim

Analiza materiału historycznojęzykowego również wykazuje związek czasownika *łazić* z przemieszczaniem. Jak podaje *Słownik etymologiczny języka polskiego* F. Sławskiego, pol. *łazić*, psł. **laziti, lazjō* to ‘pełzać, posuwać się z wolna (o płazach, gadach, owadach)’, ‘czołgać się, poruszać się na brzuchu, na czworakach, raczkować’, ‘przy pomocy rąk i nóg powoli wspinać się’, ‘posuwać się z trudem, wlec się’ (SEJPS, 1958–1982, t. 5, s. 66). Jest to postać iteratywna do psł. **lěsti, lězō* ‘pełzać, czołgać się, wlec się’ (SEJPS, 1958–1982, t. 4, s. 193). Sem ‘bardzo bliski („przylegający”) kontakt poruszającego się obiektu z powierzchnią, po której ktoś się porusza’ wynika z pierwotnego sensu czasownika *leżć*, który, zgodnie z większością opracowań etymologicznych, wywodzi się z pie. **lęg^h*- ‘pełzać po ziemi; niski’ (ESSJ, 1978–2010, t. 15, s. 37; Pokorny, 1959–1969, t. 1, s. 660; SEB, 2005, s. 286), będącego zapewne wariantem pie. pierwiastka **leg^h*- ‘leżeć’ (Pokorny, 1959–1969, t. 1, ss. 658—659). Takie znaczenie *łazić* notuje *Słownik staropolski*:

‘czołgać się, pełzać, chodzić na czworakach, niezgrabnie się poruszać’: Rzekl... bog ku woszowy:... Bodzesz **na pyerszach laszycz** a szemyo geszcz BZ Gen 3,14; Lazycz ca 1455 JA XIV492; Szama **w łysze yamy łasza**, wszythky lyszky w szdrovyv kafsza De morte w. 376; **Za kvnamy łasza w dzenye** ib. w. 378; Iesus... począł prosto stacz

a chodzych na swych nogach. ... nye podług obyczaya pospolnych dzyeczy, ysch pyrvey poczną **łazycz** (repunt), **potem stąw na nogy**, drza (leg. drżą) nogama y rąkoma Rozm 98; ~ *łązący zwierz, chrobak, łążąca rzecz* ‘zwierzę pełzające, gad, zapewne też płaz, owad, robak’: Tamo **łasoczi zwyerz** (reptilia), gemvsz nye gescz czysla FI 103, 26; Dussa, ktorasz syo *dodknye nyeczystego, albo gesz to zabito gest od swyerza, albo samo vmarlo, albo *ktorekoly *gyne chrobak **łasoczi**, a zapomnyalabi nyeczystoti swey, wynna gest BZ Lev 5, 2; Ktoś syo *dotkney **łazyoczey** rzeci ..., iego dotkne-nye iest nyeciste ib. 22 [...] (SStp, 1953–2002, t. 4, ss. 105–106)

Poświadczone w materiale staropolskim struktury składniowe: *łazić* DOKĄD (w CO) za KIM/CZYM (NP¹_{Nom} V XP²_{adl} XP³_{perl/XP³_{dest}) oraz łązić GDZIE (NP¹_{Nom} V XP²_{locat}) dowodzą, że czasownik *łazić* ‘pełzać, chodzić na czworakach’ kodował schemat zdarzenia przemieszczanie/samoprzemieszczanie⁸, jednak ruch ten cechował się nieco odmienną charakterystyką uczestników sytuacji (innych niż dotychczas wskazani) oraz jej scenerii. Do poniższego porównania należy także dodać wskazane przez F. Sławskiego znaczenie ‘wspinać się przy pomocy rąk i nóg’, które badacz uznaje za punkt wyjścia do bartniczej semantyki czasownika *łazić* ‘przy pomocy rąk i nóg wspinać się’ [w celu zdobycia miodu], podając dokładne paralele w językach bałtyckich: lit. *bitis, mēdų kópti* ‘podbierać pszczoły, miód, wyjmować miód z barci’ (SEJPS, 1958–1982, t. 5, ss. 66–67), które możemy uzupełnić również materiałem łot. *kápt bites, medu* ‘ts.’ (Eckert, 1981, s. 140).}

Tabela 2. Porównanie ram interpretacyjnych i elementów scenerii pol. *łazić* : stp. *łazić* : bartnicze *łazić* (etap terminologizacji)

Pozostałe (poza Theme /Agent) role oraz elementy scenerii ¹	Współczesne <i>łazić</i> 1 ‘chodzić, poruszać nogami’	Współczesne <i>łazić</i> 2 ‘wspinać się’	Staropolskie <i>łazić</i> ‘pełzać, chodzić na czworakach’	Bartnicze <i>łazić</i> (etap terminologizacji) ‘wspinać się na drzewo przy pomocy rąk i nóg’, presuponowany cel/efekt: dla zdobycia miodu
Schemat zdarzenia	przemieszczanie	samoprzemieszczanie	przemieszczanie/samoprzemieszczanie	samoprzemieszczanie
Quasi-narzędzie	kończyny dolne	kończyny dolne lub dolne i górne	ciało przemieszczającej się istoty/kończyny dolne i górne	kończyny dolne i górne
Środowisko	po powierzchni nośnej	po powierzchni nośnej	po powierzchni nośnej	po powierzchni nośnej

⁸ Skąpy materiał językowy uniemożliwia potwierdzenie wszystkich schematów składniowych i realizowanych ról semantycznych (por. tabela nr 1 – *łazić*1, *łazić*2) i ostateczne udowodnienie, z którymi ze schematów mamy tu faktycznie do czynienia. Zanotowane użycia sugerują przede wszystkim samoprzemieszczanie.

Pozostałe (poza Theme /Agent) role oraz elementy scenarii ^I	Współczesne <i>łazić</i> 1 'chodzić, poruszać nogami'	Współczesne <i>łazić</i> 2 'wspinać się'	Staropolskie <i>łazić</i> 'pełzać, chodzić na czworakach'	Bartnicze <i>łazić</i> (etap terminologizacji) 'wspinać się na drzewo przy pomocy rąk i nóg', presuponowany cel/ efekt: dla zdobycia miodu
Kierunek	ruch poziomy ruch ukierunkowany z punktu A do punktu B drogą C (<i>łazić od okna do ściany</i>) / nieukierunkowany po obszarze D ^{II} (<i>łazić po mieście</i>)	ruch pionowy (w górę) ruch ukierunkowany do punktu A drogą B	ruch poziomy ruch ukierunkowany z punktu A do punktu B drogą C (<i>łazić za kunami, łazić w lisie jamy</i>) / nieukierunkowany po obszarze D (<i>łaziący zwierz</i>)	ruch pionowy (w górę) ruch ukierunkowany do punktu A drogą B
Sposób	kontakt kończyn z powierzchnią nieprzerwany (przemieszczać się, wysuwając raz jedną, raz drugą nogę, tak, że w każdym momencie ruchu co najmniej jedna stopa dotyka ziemi)	kontakt kończyn z powierzchnią nieprzerwany (przemieszczać się, wysuwając raz jedną, raz drugą stopę [lub stopę i rękę], tak, że w każdym momencie ruchu co najmniej jedna kończyna dotyka powierzchni)	nieprzerwany kontakt całego ciała lub jednocześnie rąk i nóg z powierzchnią	nieprzerwany kontakt całego ciała i jednocześnie rąk oraz nóg z powierzchnią

^I Por. Kubiszyn-Mędrala, 2008.

^{II} O jedno- i wielokierunkowości ruchu w wypadku czasownika *łazić* zob. Kudra, 1993, ss. 16–17.

Ruch istoty żywej, wyrażony czasownikiem *łazić*, prototypowo odnosił się zatem i nadal odnosi do samoprzemieszczania, w którym najistotniejszym elementem (centralnym i wspólnym) jest styczność ciała lub kończyn istoty, poruszającej się w jakimś kierunku, z powierzchnią, po której się ta istota porusza w pionie lub w poziomie.

Z materiałów źródłowych *Słownika staropolskiego* oraz danych językowych zebranych przez Rainera Eckerta dla potrzeb porównawczych badań frazeologii bałtycko-słowiańskiej (Eckert, 1981) wynika, że terminy opisujące jesienne wybieranie miodu z barci, zgrupowane pierwotnie wokół psł. **laziti* (lit. *kópti*, łot. *kāpt*) 'wspinać się, piąć', w strukturze zwrotów psł. **laziti bāčely /medō / bṛtṛ* (lit. *kópti bites /medū*, łot. *kāpt bites /medu*) realizują schemat „wspinać się”, a ściślej 'pełzać do góry; przemieszczać się do góry po drzewie, pełzając po nim', + „pszczoły/miód/barć” przyjmujący specjalne bartnicze znaczenie 'wybierać pszczołom miód'.

Dobrze zachowane zwroty z czasownikiem **laziti* w roli strukturalnego komponenta zachowały się w znaczeniu bartniczym w innych językach słowiańskich, zwłaszcza u Słowian wschodnich: strus. *лазити пчелъ, медъ* 'wyjmować miód z barci, podcinać plastry pszczele' (PR 113. XIV w. ~ XII w.) (ESSJ, 1978–2010, t. 14, s. 66), ros. dial. *лзѣтъ бортѣ / пчѣл / за медом* 'podbierać pszczoły, barcie, wybierać

z uli, barci część miodu’, strus. *ože budutǔ pčely ne laženy* (оже будутъ пчелы не лажоны „нелажены” Srezn. II. 4: Prawda Ruska) ‘jeżeli z barci nie wyjmowano jeszcze miodu’, por. brus. dial. *láženyj* (o pszczołach) ‘pszczoły, którym wybrano miód’: pčoly laženyja kimto : *lázicъ lážu* ‘podbierać pszczoły, barcie, wyjmować z barci część miodu’ (Nosovič) oraz wyjątkowe sch. dial. *lâziti lâzim* (med) ‘wydobywać plastry miodu z ula’ (Rječnik V 134: czak., wyspa Brač) (SEJPS, 1958–1982, t. 5, s. 66).

Proces terminologizacji czasownika *lazić* w użyciu bartniczym wiąże się z dwoma zjawiskami. Po pierwsze, na wstępnym etapie mamy do czynienia ze specjalizacją polegającą na zawężeniu zakresu czasownika ruchu *lazić* – od znaczenia ‘pełzać, poruszać się w taki sposób, że zachowuje się cały czas styczność całego ciała z powierzchnią, po której ruch się odbywa’ do znaczenia ‘pełzać ku górze, wspinać się na drzewo przy pomocy rąk i nóg, zachowując nieprzerwany kontakt ciała z powierzchnią, po której odbywa się ruch (w celu zdobycia miodu)’. Po drugie, końcowym efektem terminologizacji jest wytworzenie się stałego połączenia – zwrotu typu *lazić pszczoły* w znaczeniu ‘podbierać pszczołom miód’ w wyniku przesunięcia semantycznego. Przesunięcie to (równoległe w pewnym stopniu do rozwoju znaczeń współczesnych: *lazić* ‘poruszać nogami’ → ‘udawać się gdzieś w jakimś celu, chodząc tam’ → ‘zabiegać o coś, o kogoś; starać się pozyskać coś; chodząc za tym’) polega bowiem na profilowaniu sytuacji, w której ruch jest w tle (tu: wspinać się na drzewo/pełzanie po drzewie ku górze po miód), staje się on elementem scenerii, sposobem pozyskiwania miodu, a na plan pierwszy wysuwa się działanie, a raczej cel czy rezultat tego działania bądź powodowanie osiągnięcia zamierzonego efektu. W ten sposób bartnicze *lazić* staje się jednostką, która realizuje schemat powodowanie ruchu lub przekazywanie, a nie samoprzemieszczanie, co zostanie omówione szczegółowo w dalszej części pracy.

W materiale staropolskim nie znajdujemy już bezpośrednich kontynuacji bartniczego znaczenia czasownika *lazić*. *Słownik etymologiczny* Franciszka Sławskiego notuje **lazić* stp. ‘podbierać pszczoły tj. wybierać miód z barci’ zaświadczone tylko *po-lazić* ‘podebrać pszczoły, wybrać miód z barci’ (SEJPS, 1958–1982, t. 5, s. 66) z odesłaniem do XV-wiecznych materiałów *Słownika staropolskiego*: *połazić* ‘podebrać pszczoły, tj. wybrać miód z barci’: *Proposuit contra. . . Petrum, quo (pro quod ?) violenter apes... Maleschconis... , mellificidarii domini regis, vlg lipiecz polaszyl XV BiblWarsz 1861 III 28, Domini, non feci, nec apes suas ascendi vlg. ne polaszyl ib* (SStp, 1953–2002, t. 6, s. 1972).

Materiał doby staropolskiej przynosi więc jedynie poświadczenia czasownika prefiksального *po-lazić pszczoły/miód* [*lipiec*] ‘podebrać pszczoły’, który kontynuuje bartnicze znaczenie psł. **laziti bččely/medǔ* ‘podbierać pszczoły,

tj. wybierać miód z barci'. Z definicji proponowanej przez autorów *Słownika staropolskiego*, wskazującej na dokonany aspekt wykonywanej czynności, wynika, że prefiks *po-* pełnił tu jedynie czystą funkcję aspektową. Wobec potwierdzeń porównawczego materiału słowiańskiego i jego archaicznych konstrukcji bezprefiksalnych łączonych z dopełnieniem bezprzyimkowym, por. strus. *лазиту нчелъ, медъ* 'wyjmować miód z barci, podcinać plastry pszczele', ros. dial. *лазитъ бортъ/пчелъ* 'podbierać pszczoły, barcie, wybierać z uli, barci część miodu', powinniśmy rozważyć sugestię o jedynie aspektowej funkcji formacji prefiksalnej w staropolszczyźnie, zadając pytanie, dlaczego w funkcji aspektowej ostatecznie stabilizuje się właśnie prefiks *po-*.

Według koncepcji współczesnych badaczy

prefiks *po-* najczęściej pełni funkcję modyfikacyjno-aspektową, to znaczy, że (tak jak inne prefiksy) nie tylko zmienia on aspekt czasownika z niedokonanego (*ndk*) na dokonany (*dk*), lecz także modyfikuje w różny sposób znaczenie czasownika podstawowego (bezprefiksalnego). Prefiks ten wyspecjalizował się m.in. w tworzeniu formacji determinatywnych. Ponieważ czasowniki determinatywne ('robić coś jakiś czas'), podobnie jak czasowniki terminatywne (nazywające czynności ukierunkowane na zmianę stanu, której osiągnięcie stanowi wewnętrzną granicę akcji), wykazują podobne właściwości gramatyczne (regularność), Waclaw Cockiewicz włączył je do definicji kategorii aspektu (Piwowar, 2003, ss. 142–143).

Jak piszą Aleksandra Janowska i Magdalena Pastuchowa, znaczenie prefiksu *po-* w staropolszczyźnie jest bardzo trudne do sprecyzowania. Przy czasownikach ruchu, które stanowią podstawę konstrukcji przestrzennych, oscyluje między dwiema wartościami – adlatywną i ablatywną (Janowska & Pastuchowa, 2005, s. 64). Być może jest to rezultatem genetycznie nieustabilizowanej semantyki tego prefiksu. Według Andrzeja Bańkowskiego

w odróżnieniu od innych słowiańskich prefiksów konwerbialnych, z których każdy w relacji do czasownika wyrażającego lokomocję ma swoje odrębne znaczenie „kierunkowe”, *po-*⁹ takiego nie ma (i może nigdy nie miało, tzn. było od początku wykładnikiem lokomocji bezkierunkowej, błędnej: tam i z powrotem); toteż wtórnie służyło do wyrażania różnych relacji raczej gramatycznych niż realnych, np. czyniąc z czasownika nieprzechodniego przechodni (np. *wiedzieć – powiedzieć*) (ESBan, 2000, t. 2, s. 640).

⁹ Więcej o funkcji i semantyce czasownikowego przedrostka *po-* zob. też Bogusławski, 1963, 1993; Krupianka, 1979; Kudra, 1993; Němec, 1954; Nowakowska-Kempna, 1976; Piernikarski, 1975; Piwowar, 2003; Śmiech, 1986; Wróbel, 1998.

Jeśli chodzi o znaczenie zbliżenia (ruch adlatywny) prefiksu *po-*, w materiale staropolskim wyraźnie rysuje się grupa konstrukcji o znaczeniu działania na powierzchni lokalizatora (*połać, poznać*), w których na uwagę zasługują derywaty typu *położyć, polec* ‘oprzec się na’. W okresie staropolskim znany był również model słowotwórczy pozwalający na użycia prefiksu *po-* w funkcji dystrybutywnej, rozwijającej się szerzej dopiero w XVI wieku, którą mogą reprezentować takie przykłady jak *pobudzić* ‘kolejno przerwać komuś/wielu osobom sen’ czy *potonąć, potracić, posuszyć*. W związku z funkcją dystrybutywną mogło wytworzyć się w niektórych derywatach znaczenie kompletności, gruntowności akcji (*popaść* ‘nie popaść mi łąki swym bydłem’ 1395 TPaw IV nr 280, por. Janowska & Pastuchowa, 2005, s. 66). Autorki wspominają także, że w materiale staropolskim pojawiają się sporadyczne formacje z *po-* wskazujące na uzyskanie, osiągnięcie czegoś: *pokłuć* ‘pokaleczyć, kłując, pozabijać’, *popatrzeć* ‘patrzeć, wyszukać’, *postrzelać* ‘strzałą ugodzić (i zabić)’ (Janowska & Pastuchowa, 2005, s. 67). W tym kontekście bardzo ciekawie prezentuje się semantyka omawianego terminu bartniczego *połaźić pszczoły/miód [lipiec]* ‘podebrać pszczoły, tj. wybrać miód z barci’ oraz komentarz Bańkowskiego, który zauważa, że w analizie czasowników z prefiksem *po-* należy brać pod uwagę uniwersalizację takich konstrukcji jak *po-zamykać* powstałych z *zamykać po kolei* (ESBan, 2000, t. 2, s. 640). O podobnym zjawisku, ale w kontekście przedrostka *na-*, pisze również Janowska, dowodząc, że charakterystyczne dla staropolszczyzny konstrukcje typu: czasownik z prefiksem *na-* konotujący obiekt w bierniku, np. *namówić, nadać, nagrać, napisać, naśmiewać (się), napowiedzieć, narzec KOGO/CO* (o znaczeniu ogólnym ‘wykonać daną czynność ze względu na wyróżniony obiekt w sposób wyczerpujący, obejmować czynnością przedmiot’) w niektórych wypadkach mogły powstać w wyniku przekształcenia składniowego formacji z wyrażeniem przyimkowym, np. *narzec KOGO* ← *rzec na KOGO*; *nadać KOGO* ← *dać na KOGO* (Janowska, 1991, s. 63). Być może zatem połączenia wyrazowe *połaźić pszczoły/miód* moglibyśmy interpretować jako efekt transformacji *łaźić po pszczoły/miód* → *połaźić pszczoły/miód* o znaczeniu ogólnym ‘wykonać daną czynność ukierunkowaną na wyróżniony obiekt, który w wyniku tej czynności zmienia swoją lokalizację’¹⁰. Hipoteza ta łączy się także z opisanym przez

¹⁰ Dowodów na funkcjonowanie w bartniczym znaczeniu pośrednich konstrukcji bezprefiksalnych z dopełnieniem już przyimkowym dostarcza porównawczy materiał słowiański, por. ros. dial. *łázitʹ za medom* ‘podbierać pszczoły, barcie, wybierać z uli, barci część miodu’.

Zdzisławę Krążyńską znaczeniem kategoriałnym staropolskich wyrażen przyimkowych, w tym konstrukcji *po* + biernik, która wyraża sens CEL „y stanowi cel x”, a dokładniej oznacza limitację adlatywną (Krążyńska, 2010, s. 90). Zjawisko to, co oczywiste, należałoby dogłębniej zbadać, poszukując jego potwierdzenia i ewentualnej regularności w materiale staropolskim, zob. np. stp. *pomści nasze krwie* (Klemensiewicz, 1980, s. 121) ← **mści po naszej krwi* czy znany z zabytków starosłowiańskiego piśmiennictwa archaiczny typ konstrukcji składniowej, polegającej na zastosowaniu biernika do oznaczenia punktu, w stronę którego skierowany jest ruch, por. *Postupili Konstantinŭ gradŭ* ‘Udali się do Konstantynopola (po Konstantynopol, który stanowił kres ich podróży)’ (Eckert, 1981, s. 75).

Semantyka i składnia terminu bartniczego z komponentem (*po*)łazić

Niezrozumiałą dziś konstrukcję bezprzyimkową (czy to pochodną z przekształcenia wyrażenia przyimkowego, czy też nie), na bazie której ufundowany został termin bartniczy (*po*)łazić *pszczoły/barć/miód* (psł. **laziti bŕčely/medŭl bŕtb*), można wyjaśnić, ponownie odwołując się do schematów zdarzeń oraz konkretnych ram interpretacyjnych w rozumieniu Fillmore’a. Czasownik (*po*)łazić w połączeniu z rzeczownikami *pszczoły/barć/miód* koduje bowiem albo schemat wydarzenia kognitywnego powodowanie ruchu (‘X [Agent] powoduje, że Y [Theme] przemieszcza się do Z [Goal] / z Z [Source]’), albo schemat przekazywanie¹¹ (‘X [Agent] powoduje, że Y [Recipient] otrzymuje Z [Theme]’), a ściślej jego podtyp, który wiąże się z konceptualizacją tej samej sytuacji, lecz z odwrotnej perspektywy: ‘X [Agent] powoduje, że Y [Recipient] nie posiada Z [Theme]’¹². Tym samym leksem *łazić* z klasy czasowników ruchu oznaczających sytuację związaną ze zmianą położenia (relacji przestrzennych) przechodzi w użyciu bartniczym do klasy czasowników kauzatywnych oznaczających spowodowanie zmiany położenia czy relacji przestrzennych bądź zmiany posiadania lub sytuacji związanej z posiadaniem.

¹¹ Oba z wymienionych typów należą do nadrzędnej kategorii schematów związanych z przepływem energii, której źródłem jest Agent (z ang. *force-dynamic schemas*).

¹² O „odwróconym” schemacie przekazywanie m.in. na przykładzie czasownika *steal*, zob. Schneider, 2010.

Tabela 3. Możliwe schematy zdarzeń bartniczego terminu *(po)łazić pszczoły/barć/miód* (psł. **laziti bōčely/medō/bṛtō*)

<p><i>(po)łazić pszczoły/barć/miód</i> ‘wydobywać plastry miodu z ula’</p>	<p><i>(po)łazić pszczoły/barć/miód</i> ‘podebrać, ukraść pszczołom miód’</p>
<p>Schemat zdarzenia: powodowanie ruchu</p>	<p>Schemat zdarzenia: przekazywanie</p>
<p>Rama: Cause_motion</p>	<p>Ramy: Getting – Taking</p>
<p>Definicja: „An Agent causes a Theme to move from a Source, along a Path, to a Goal. Different members of the frame emphasize the trajectory to different degrees, and a given instance of the frame will usually leave some of the Source, Path and/or Goal implicit”^I.</p>	<p>Definicja: Getting: „A Recipient starts off without the Theme in their possession, and then comes to possess it. Although the Source from which the Theme came is logically necessary, the Recipient and its changing relationship to the Theme is profiled. I GOT [two whistles] from John, [...] The Source is the location that the Theme formerly occupied. Persons that begin in possession of the Theme may metonymically stand in for the Source”^{II}. Taking: „An Agent removes a Theme from a Source so that the it is in the Agent’s possession. Milton TOOK [the can of beer] out of the refrigerator”^{III}.</p>
<p>Agent: osoba, która powoduje ruch obiektu (<i>Theme</i>) *<i>bartnik</i> (<i>po</i>)łaził pszczoły</p> <p>Theme: obiekt fizyczny (<i>po</i>)łazić miód/pszczoły</p> <p>Source: punkt początkowy, w którym zaczyna się ruch i w którym znajduje się obiekt (<i>Theme</i>) przed zmianą lokalizacji *(<i>po</i>)łazić z barci</p> <p>Sceneria: Sposób: w wyniku wspinania się na drzewo za pomocą nóg i rąk lub sznurów bartnych</p>	<p>Agent: osoba, która wchodzi w posiadania jakiegoś obiektu (<i>Theme</i>) *<i>bartnik</i> (<i>po</i>)łaził miód</p> <p>Recipient: jednostka, która posiada wcześniej coś (<i>Theme</i>), co następnie jest jej zabrane przez wykonawcę czynności (<i>Agent</i>) *(<i>po</i>)łazić pszczołom</p> <p>Theme: obiekt, który podlega zmianie posiadania (<i>po</i>)łazić miód</p> <p>Source: początkowe miejsce obiektu (<i>Theme</i>) przed zmianą ich lokalizacji *(<i>po</i>)łazić z barci</p> <p>Sceneria: Sposób: w wyniku wspinania się na drzewo za pomocą nóg i rąk lub sznurów bartnych</p>

^I Zob. FrameNet, b.d.: https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_motion

^{II} Zob. FrameNet, b.d.: <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Getting>

Do opisu wybrano dwie ramy, ponieważ bardziej pasująca tu rama *Taking*, która jest dziedziczona z ramy *Getting* (ze względu na konceptualizację tej samej sytuacji w perspektywie rewersu) nie zawiera w swej definicji we FrameNecie ważnej dla schematu przekazywania roli *Recipient*, a jedynie role takie jak: *Agent*, *Theme*, *Source*. Z kolei w ramie *Getting* uwzględnia się wszystkich ważnych dla znaczenia ‘podebrać komuś coś skądś’ uczestników sytuacji, ale czyni się to z innej perspektywy, zwracając ponadto uwagę na metonimiczny związek między *Theme* i *Source*.

^{III} Zob. FrameNet, b.d.: <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Taking>

Brak historycznego materiału językowego poświadczającego użycia *(po)łazić* w szerszym kontekście bartniczym i w konkretnych strukturach składniowych utrudnia ustalenie faktycznie wykorzystanego schematu zdarzeń czy ramy interpretacyjnej. Pozostaje nam jedynie domniemywać, że bezprzyimkowa konstrukcja terminu z wymiennymi rzeczownikami w bierniku: *(po)łazić pszczoły/barć/miód* mogła być efektem działania, znanej z opisów współczesnej polszczyzny, alternacji lokatywnej¹³: *(po)łazić miód* (z barci) → *(po)łazić barć* (z miodu) oraz *(po)łazić pszczoły* (z barci) → *(po)łazić barć* ([z] *pszczoł* [z miodu]). Co ważne, mechanizm tej alternacji sprawia, że daną sytuację nazywaną przez określony czasownik ujmuje się z dwu różnych perspektyw: albo 1. wybiórczo, zwracając uwagę na detal (tu: *miód* ‘produkt działalności pszczoł’, *pszczoły* ‘obiekt znajdujący się w wydrążonej barci’, też ‘drzewo z wydrążoną komorą’), będący obiektem czynności, na jakimś tle (tu: *barć*), albo 2. całościowo, ukazując całe tło czynności – plan ogólny będący pełnym obrazem i miejscem akcji (tu: *barć*). Z pierwszą perspektywą mamy do czynienia w konstrukcjach, w których w funkcji dopełnienia bliższego pojawia się fraza nominalna (tu: *miód*, *pszczoły*), która wypełnia argumentową pozycję *Theme* ‘obiekt zmieniający lokalizację’ (*locatum argument*), zob. *(po)łazić miód/pszczoły z barci*. Z kolei druga perspektywa widoczna jest w konstrukcjach, w których funkcję dopełnienia bliższego przejmują fraza nominalna (tu: *barć*) będąca realizacją roli semantycznej *Source* ‘miejsce, z którego coś jest przemieszczane i które jest zarazem obiektem czynności’ (*location argument*, zob. Levin, 1993, s. 50), zob. *(po)łazić barć*. Opiswane zjawisko językowe dodatkowo komplikuje, ale też wyjaśnia, metonimiczny związek między LOKALIZACJĄ a LOKATOREM (rodzaj metonimii zwykle wyróżniany jako podtyp metonimii POJEMNIK – ZAWARTOŚĆ, zob. Bierwiaczonek, 2006, ss. 227–243): *drzewo* → *barć* → *pszczoły* → *miód*. Przykład zawężania i rozszerzania perspektywy – ramy oglądu (schemat część : całość) obrazuje poniższy rysunek przedstawiający derywację semantyczną leksemu *barć* (kolor żółty oznacza znaczenie prototypowe) (por. Kwaśnicka-Janowicz, 2018, s. 295).

¹³ Alternacja lokatywna dotyczy przynajmniej dwóch sposobów wyrażania w zdaniu argumentów przyjmujących cechy: 1. ‘obiekt (przedmiot, substancja lub drobna materia) zmieniający lokalizację’ (*locatum argument*) i 2. ‘miejsce’ (*location argument*) przy czym zasada jest taka, iż argumenty te wymiennie mogą być realizowane na poziomie zdania w formie frazy nominalnej (pełniacej wówczas funkcję dopełnienia bliższego) (zob. Levin, 1993, s. 50).

Rysunek 1. Derywacja semantyczna leksemu *barć* – przesunięcia metonimiczne (zawężanie i rozszerzanie perspektywy [ramy oglądu], schemat część : całość).

Podsumowanie

Jak wykazała analiza badanego materiału, terminologizacja połączeń wyrazowych z czasownikiem *(po)łazić* w użyciu bartniczym: *(po)łazić pszczoły/barć/miód* polegała na procesie przesuwania się dominanty znaczeniowej, a w konsekwencji zmiany schematu zdarzenia: począwszy od znaczenia pierwotnego, w którym istotny jest sposób przemieszczania się w poziomie lub w pionie – ‘kontaktować się całym ciałem z jakimś podłożem, przemieszczając się’, przez zawężenie znaczenia do przemieszczania się tylko w pionie ku górze z zachowaniem bliskiej styczności ciała z powierzchnią ruchu – ‘wspinać się na drzewo przy pomocy rąk i nóg (w określonym celu, np. zdobycia miodu)’, a skończywszy na czynności, w której ruch jest w tle jako sposób osiągnięcia celu (wspinać się na drzewo za pomocą nóg i rąk lub sznurów bartnych), a dominantą semantyczną staje się działanie i jego konkretny cel – ‘wydobywać plasty miodu z ula’ bądź ‘podebrać, ukraść pszczołom miód’.

W analizie składniowej badanego terminu postawiona została hipoteza o możliwym pochodzeniu konstrukcji bezprzyimkowej z przekształcenia formacji z wyrażeniem przyimkowym: *łazić po pszczoły/miód* → *połazić pszczoły/miód* o znaczeniu ogólnym ‘wykonać daną czynność ukierunkowaną na wyróżniony obiekt, który w wyniku tej czynności zmienia swoją lokalizację’. Potwierdzenie tej hipotezy mogą stanowić zarówno przywołane wcześniej wnioski Aleksandry Janowskiej (Janowska, 1991) dotyczące analizowanych przez nią czasowników z prefiksem *na-* konotujących obiekt w bierniku, jak i ustalenia Zdzisławy Krążyńskiej na temat znaczenia konstrukcji *po* + biernik wyrażającej sens CEL „y stanowi cel x”, a ściślej oznacza limitację adlatywną (Krążyńska, 2010, s. 90).

Wobec opisywanych przesunięć semantycznych czasownika (*po*)*łazić* interesujące jest również pytanie: kiedy? i dlaczego? zmienia się schemat zdarzenia. Prawdopodobnie dzieje się tak wówczas, gdy czasownik, będąc w danym momencie nieokreślony semantycznie (prototypowy, nieuszczegółowiony), wykazuje tym samym najszerzą potencjalną łączliwość (walencję). Na wczesnych etapach kształtowania się leksyki specjalnej terminy czasownikowe cechuje bowiem szeroka semantyka (przewaga derywacji semantycznej nad innymi sposobami nominacji, por. Gajda, 1976, s. 69), która zawężana jest poprzez wartość kontekstową otoczenia członów nominalnych. W przypadku czasownika (*po*)-*łazić* proces zmiany schematu zdarzenia: samoprzemieszczanie → powodowanie ruchu lub przekazywanie, prowadzący do wyspecjalizowania się terminologicznych użyc tej formy, wiąże się z łączliwością tego leksemu z jednostkami z pola bartnictwo (*pszczoły/miód/barć*). Na drodze derywacji syntaktycznej czasownik (*po*)*łazić* zaczyna funkcjonować w strukturze zwrotów psł. **laziti bččely/medč/břtč*, wtórne stp. **połazić pszczoły/miód* [*lipiec*], tworząc w efekcie skupienia terminologiczne o mniejszym lub większym stopniu idiomatyzacji.

Wykaz skrótów i symboli

- ESBan – *Etymologiczny słownik języka polskiego* (Bańkowski, 2000)
 ESSJ – *Étimologičeskii slovar' slavianskikh iazykov* (Trubachev, Zhuravlev, & Varbot, 1978–2010)
 ISJP – *Inny słownik języka polskiego* (Bańko, 2000)

NKJP	– <i>Narodowy Korpus Języka Polskiego</i> (Przepiórkowski, Bańko, Górski, & Lewandowska-Tomaszczyk, 2012)
NP	– fraza nominalna
NP _{1,2...}	– numery kolejnych argumentów
NP _{Nom (Instr, Loc)}	– nazwy przypadków gramatycznych
PrepNP	– fraza przyimkowa z konkretnym przyimkiem i wymaganym przez niego przypadkiem
SEB	– <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> (Boryś, 2005)
SEJPS	– <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> (Sławski, 1958–1982)
SJPDor	– <i>Słownik języka polskiego</i> (Doroszewski, 1958–1969)
SJPDun	– <i>Słownik współczesnego języka polskiego</i> (Dunaj, 1999)
SStp	– <i>Słownik staropolski</i> (Urbańczyk & Twardzik, 1953–2002)
USJP	– <i>Uniwersalny słownik języka polskiego</i> (Dubisz, 2003)
V	– fraza werbalna
WSJP PAN	– <i>Wielki słownik języka polskiego</i> (Żmigrodzki, 2017)
XP _{abl}	– fraza tzw. przysłówkowa, ablatywna
XP _{adl}	– fraza tzw. przysłówkowa, adlatywna
XP _{dest}	– fraza tzw. przysłówkowa, oznaczająca cel
XP _{locat}	– fraza tzw. przysłówkowa, lokatywna
XP _{perl}	– fraza tzw. przysłówkowa, perlatywna

Bibliografia

- Bańko, M. (Red.). (2000). *Inny słownik języka polskiego* [ISJP] (T. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [ESBan] (T. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bierwiaczonek, B. (2006). Teorie metonimii – historia, dzień dzisiejszy i perspektywy. W O. Sokołowska & D. Stanulewicz (Red.), *Językoznawstwo kognitywne III: Kognitywizm w świetle innych teorii* (ss. 227–245). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Bogusławski, A. (1963). *Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogusławski, A. (1993). Polskie po- dystrybutywne i sprawa granic słowotwórstwa. *Prace Językoznawcze*, 1993(17–18), 61–68.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEB]. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- Derwojedowa, M. (2010). *Poszerzanie istniejącej bazy leksykalnej w projekcie RAMKI*. W M. Zawisławska (Red.), *Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej* (ss. 153–174). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Dirven, R., & Verspoor, M. (Red.). (2004). *Cognitive exploration of language and linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/clip.1>
- Doroszewski, W. (Red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego [SJPDor]* (T. 1–11). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dubisz, S. (Red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego [USJP]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dunaj, B. (Red.). (1999). *Słownik współczesnego języka polskiego [SJPDun]*. Warszawa: Wydawnictwo WILGA.
- Eckert, R. (1981). *Untersuchungen zur historischen Phraseologie und Lexikologie des Slawischen und Baltischen (Systemfragmente aus der Terminologie der Waldimkerei)*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft.
- Fillmore, C. (1982). Frame semantics. W Linguistic Society of Korea (Red.), *Linguistics in the morning calm* (ss. 111–137). Seoul: Hanshin Publishing Company. Pobrano z http://brenocon.com/Fillmore%201982_2up.pdf
- FrameNet: Baza ram semantycznych dla czasowników angielskich i innych wyrażen denotujących sytuacje. (b.d.). Pobrano z <http://framenet.icsi.berkeley.edu>
- Gajda, S. (1976). *Rozwój polskiej terminologii górniczej*. Opole: WSP im. Powstańców Śląskich.
- Hajnicz, E., & Nitoń, B. (2017). *Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego Walenty za pośrednictwem programu SłowaL*. CLARIN-PL. Pobrano z http://clarin-pl.eu/wp-content/uploads/2017/05/instrukcja_uzytkownika_Walentego.pdf
- Janowska, A. (1991). O pewnej staropolskiej funkcji czasownikowego przedrostka na-. *Prace Językoznawcze*, 1991(19), 60–67.
- Janowska, A., & Pastuchowa, M. (2005). *Słowotwórstwo czasowników staropolskich: Stan i tendencje rozwojowe*. Kraków: Universitas.
- Kieraś, W. (2010). Opis czasowników w projekcie RAMKI z punktu widzenia leksykografa – na przykładzie czasownika IŚĆ i jego związku z czasownikiem CHODZIĆ. W M. Zawisławska (Red.), *Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej* (ss. 107–115). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Klemensiewicz, Z. (1980). *Historia języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Krążyńska, Z. (2010). Znaczenia kategorialne staropolskich wyrażen przyimkowych. W R. Przybylska, J. Kaś, & K. Sikora (Red.), *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj* (ss. 87–95). Kraków: Księgarnia Akademicka. (Biblioteka LingVariów, 14).
- Krupianka, A. (1979). *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII wieku*. Warszawa: PWN.
- Kubiszyn-Mędrala, Z. (2008). Polskie bezprzedrostkowe czasowniki ruchu w perspektywie semantyki kognitywnej. W *Polsko-francuski projekt badawczy CASK (Polonium 2006–2007)* (ss. 1–15). Paris 4: Université Paris-Sorbonne. Pobrano z <http://www.celta.paris-sorbonne.fr/anasesm/papers/Motion/CzasRuch.pdf>

- Kudra, B. (1993). *Wpływ przedrostków na łączliwość składniową czasowników ruchu*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. (*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, 28).
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Levin, B. (1993). *English verb classes and alternations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Němec, I. (1954). O slovanské předpone po- slovesné. *Slavia*, 23, 1–22.
- Nowakowska-Kempna, I. (1976). Werbalny prefiks po- w językach polskim i bułgarskim. *Prace Językoznawcze*, 1976(3), 104–116.
- Piernikarski, C. (1975). *Czasowniki z prefiksem po- w języku polskim i czeskim*. Warszawa: PWN.
- Piowar, J. (2003). Funkcje prefiksu po- we współczesnym języku polskim. *Prace Językoznawcze*, 2003(5), 141–157.
- Pokorny, J. (1959–1969). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (T. 1–2). Bern: Francke Verlag Bern und München.
- Przepiórkowski, A., Bańko, M., Górski, R. L., & Lewandowska-Tomaszczyk, B. (Red.). (2012). *Narodowy Korpus Języka Polskiego* [NKJP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Pobrano z <http://nkjp.pl/>
- Radden, G., & Dirven, R. (2007). *Cognitive English grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/clip.2>
- RAMKI: *Baza ram interpretacyjnych dla wybranych jednostek czasownikowych*. (2009). Pobrano 1 stycznia 2018, z <http://www.ramki.uw.edu.pl/ramki/index.html>
- Schneider, N. (2010). Computational Cognitive Morphosemantics: Modeling morphological compositionality in Hebrew verbs with Embodied Construction Grammar. *Berkeley Linguistics Society*, 36, 353–367. <https://doi.org/10.3765/bls.v36i1.3923>
- Sławski, F. (1958–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEJPS] (T. 1–5). Kraków: Nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego.
- Śmiech, W. (1986). *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Trubachev, O. N., Zhuravlev, A. F., & Varbot, Z. Z. (Red.). (1978–2010). *Étimologičeskii slovar' slavianskikh iazykov* [ESSJ] (T. 1–36). Moskwa: Izdatel'stvo NAUKA.
- Urbańczyk, S., & Twardzik, W. (Red.). (1953–2002). *Słownik staropolski* [SStp] (T. 1–11). Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Walenty: *Słownik walencyjny języka polskiego*. (b.d.). Pobrano z <http://walenty.ipipan.waw.pl>
- Wróbel, H. (1998). Czasownik. W R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, & H. Wróbel (Red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia* (T. 2, ss. 536–583). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zawisławska, M. (Red.). (2010). *Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Żmigrodzki, P. (Red.). (2017). *Wielki słownik języka polskiego PAN* [WSJP PAN]. Pobrano z <http://wsjp.pl>

Semantics of Old Polish Beekeeping Terms: The Case of *(po)łazić pszczoły/miód* ‘Take Honey from the Bees’ in a Cognitive Perspective

Summary

This article aims to explain the process of terminologisation of the verb *(po)łazić* in beekeeping terminology. We present its stages and hypotheses concerning the semantics of the Old Polish term under consideration, including possible event schemas and its non-prepositional syntax. The analysis indicates that the terminologisation of word combinations with the verb *(po)łazić* in beekeeping terminology: *(po)łazić pszczoły/miód* ‘take honey from the bees’ involved the process of shifting the semantic dominant and, consequently, changing the event schema (“self-motion schema” → “caused motion schema” or “transfer”). On the level of syntactic analysis, we put forward a hypothesis about the possible origin of the non-prepositional structure generated as a result of transformation of the prepositional phrase: *łazić po pszczoły/miód* → *połazić pszczoły/miód* with a general meaning ‘perform the action directed at the singled-out object that changes its location as a result’.

Semantyka staropolskich terminów bartniczych – na przykładzie *(po)łazić pszczoły/miód* – w ujęciu kognitywnym

Streszczenie

Celem pracy jest wyjaśnienie zjawiska terminologizacji czasownika *(po)łazić* w użyciu bartniczym – przedstawienie jej etapów oraz hipotez dotyczących semantyki badanego terminu staropolskiego, w tym realizowanych możliwych schematów zdarzeń, oraz jego bezprzyimkowej składni. Analiza pokazuje,

że proces terminologizacji badanych połączeń wyrazowych: *(po)łazić pszczoły/ barć/miód* polegał na przesuwaniu się dominanty znaczeniowej, a w konsekwencji zmiany schematu zdarzenia (samoprzemieszczanie → powodowanie ruchu lub przekazywanie). Z kolei w analizie składniowej badanego terminu postawiona została hipoteza o możliwym pochodzeniu konstrukcji bezprzyimkowej z przekształcenia formacji z wyrażeniem przyimkowym: *łazić po pszczoły/miód* → *połazić pszczoły/miód* o znaczeniu ogólnym ‘wykonać daną czynność ukierunkowaną na wyróżniony obiekt, który w wyniku tej czynności zmienia swoją lokalizację’.

Keywords: Old Polish beekeeping terminology; frame semantics; syntax; event schema

Słowa kluczowe: staropolska terminologia bartnicza; semantyka ramowa; składnia; schemat zdarzenia

---

(1) Patrycja Pałka, Jagiellonian University in Kraków, Cracow

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6412-414X>

Correspondence: p.palka@uj.edu.pl

(2) Agata Kwaśnicka-Janowicz, Jagiellonian University in Kraków, Cracow

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4827-6941>

Correspondence: agata.kwasnicka-janowicz@uj.edu.pl

Authors' contribution: The following declarations about the authors' contributions to the study have been made: first and second author: concept of the study; PP: presentation of synchronic material and the concept of frame semantics, AKJ: presentation of diachronic material; first and second author: data analyses and writing the manuscript.

The preparation of this article was financed from funds for the statutory activity of the Faculty of Polish Studies at the Jagiellonian University in Kraków.

Competing interests: The authors declare that neither of them has competing interests.